

Een aartsbisschop aangeklaagd in Rome

del. J. B. Schramm sculp.
Illust. ac Rever. D. D. Petrus
Archiepiscopus Sebastenus
Amstelredamici 26. Novemb. A. 1678.

sculp. J. B. Schramm
Codde Vicarius Apostolicus
et Ultrajectensis. Natus
obit Ultrajecti 18 Decembris A. 1700.

Een aartsbisschop aangeklaagd in Rome

De dagboeken van aartsbisschop Petrus Codde en zijn metgezellen Jacob Krijs en Benedict de Waal over hun reis naar en hun verblijf in Rome, 1700-1703

DICK SCHOON

Hilversum
Verloren
2019

Deze uitgave kwam mede tot stand dankzij financiële bijdragen van:
Stichting Bisschopskas van Haarlem;
Stichting Het Nuyens Fonds;
Stichting Sormani Fonds;
M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting;
Boekenfonds Elisabeth Grent/F.J.A.M. van der Helm.

Illustratie voorzijde: Petrus Codde. Collectie Museum Catharijneconvent, Utrecht. Foto:
Ruben de Heer.

ISBN 978 90 8704 776 4

© 2019 Dick Schoon & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht
Layout: Rombus, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Woord vooraf

De bestudering van de dagboeken die de basis vormen van deze uitgave begon in 2007, toen ik de schriftelijke nalatenschap van de priester Jacob Krijs aantrof in het archief van de oud-katholieke parochie van Amsterdam. Krijs had tot het gezelschap van apostolisch vicaris Petrus Codde behoord tijdens diens reis naar Rome. Hij had van de reis naar en het verblijf in de Eeuwige Stad gedurende de jaren 1700-1703 dagboeken bijgehouden, die een aanvulling vormen op het dagboek van Codde zelf.

Het werk aan de uitgave van deze dagboeken heb ik aangegrepen als een welkome afleiding van mijn werk als pastoor en vanaf 2008 ook als bisschop van Haarlem. Door me te verdiepen in de moeilijke omstandigheden waarin Codde en zijn metgezellen zich in Rome aan de zorg voor de kerk in de Republiek wijdde, kon ik niet alleen mijn eigen zorgen om de toekomst van de kerk relativeren, maar er ook telkens met nieuwe energie oplossingen voor helpen zoeken. Op mijn tocht gedurende die tien jaar hebben vele mensen me bemoedigd, geholpen en gecorrigeerd. Allereerst dank ik mijn beide *Doktorväter* Jan Hallebeek en Jan Jacobs. Zij waren bereid om een eerste versie van de vertaalde dagboeken en mijn inleiding daarop door te ploegen en spoorden mij tot de inperking aan, waarvan het onderhavige nog altijd omvangrijke werk het resultaat is. Ik dank Peter-Ben Smit voor zijn collegiale steun en bemoediging op alle niveau's van het wetenschappelijke en kerkelijke werk en Anja van Leusden die namens Uitgeverij Verloren de uitgave van dit commercieel weinig interessante boek met enthousiasme ter hand nam. Voor adviezen betreffende mijn vertalingen uit het Latijn en het Italiaans dank ik Angela Fusaro, Jitske Kuiper, Sabine Poiesz, Toon Renssen, Johannes van Riessen en Enrico Ruggieri. Diegenen die mij aan biografische of topografische gegevens hielpen dank ik in de voetnoten. Ten slotte dank ik Lidwien van Buuren die behalve een kritische meelezer en redacteur ook degene is die het register verzorgde. Nooit heb ik er spijt van gehad dat ik haar lang geleden mijn leven heb verpand. Aan haar draag ik dit werk dan ook graag op.

Na zo ruim tien jaar in het gezelschap van Codde en de zijnen in de Eeuwige Stad te hebben verkeerd stuur ik het getuigenis van hun doen en laten graag de wereld in.

Amsterdam

Op de eerste zondag van de Advent, 2 december 2018

Dick Schoon

Inhoudsopgave

Woord vooraf	5
--------------	---

EERSTE DEEL CODDE EN ZIJN REIS NAAR ROME

1 Inleiding	13
1.1 Katholieken in de Republiek in de zeventiende eeuw	15
1.2 Petrus Codde	18
1.3 Oppositie tegen Codde	22
1.3.1 Reguliere geestelijken	23
1.3.2 Buitenlandse gezanten	24
1.3.3 Oud-studenten van Rome	26
1.3.4 Adriaan van Wijck	29
1.4 De dagboeken van Codde en zijn reisgenoten	33
2 Verblijf in de stad	38
2.1 Reisgezelschap, huishouden en dagelijks leven	38
2.1.1 Het gezelschap	38
2.1.2 Huisvesting en huishouden	39
2.1.3 Wel en wee	42
2.2 Tijdsbesteding	44
2.2.1 Coddés verdediging	44
2.2.2 Wandelingen en uitstapjes	45
2.2.3 Boekwinkels en bibliotheken	46
2.2.4 Theologische debatten	49
2.3 Relaties en netwerken	51
2.3.1 Franse anti-regalisten en jansenisten	51
2.3.2 Zuid-Nederlandse augustinianen en jansenisten	56
2.3.3 Vertegenwoordigers van de <i>Missions Étrangères</i>	58
2.3.4 Hollanders in Rome	60
2.3.5 Overige vrienden	64
3 Het proces tegen Codde	66
3.1 De commissie van tien kardinalen, april 1698-maart 1701	67
3.2 De subcommissie van drie kardinalen, maart-mei 1701	70

3.2.1	Eerste verhoor	70
3.2.2	Tweede verhoor	71
3.2.3	Derde verhoor	72
3.2.4	Vierde verhoor	74
3.2.4	Vijfde verhoor	75
3.3	Coddes <i>Declaratio</i> en <i>Responsiones</i> , zomer en najaar 1701	77
3.4	Zwijgplicht aangaande het Formulier, december 1701-mei 1702	81
3.5	Coddes schorsing en De Cocks aanstelling, mei-september 1702	86
3.5.1	De beslissende vergadering van 7 mei 1702	86
3.5.2	Rond de bekendmaking van Coddes schorsing	88
3.5.3	Reacties op het plakkaat van de Staten van Holland	90
3.6	Impasse, oktober 1702-maart 1703	93
3.7	Terug naar huis, maart-april 1703	98
4	Epiloog	102

TWEEDE DEEL DE DAGBOEKEN VAN CODDE, KRIJS EN DE WAAL

De reis	107
September-oktober 1700	107
November 1700	113
December 1700	130
Verblijf in de stad	145
Januari 1701	159
Februari 1701	179
Maart 1701	193
April 1701	222
Mei 1701	236
Juni 1701	254
Juli 1701	270
Augustus 1701	285
September 1701	291
Oktober 1701	298
November 1701	303
December 1701	317
Januari 1702	337
Februari 1702	347
Maart 1702	364
April 1702	378
Mei 1702	417
Juni 1702	443

Juli 1702	465
Augustus 1702	503
September 1702	534
Oktober 1702	562
November 1702	620
December 1702	644
Januari 1703	666
Februari 1703	709
Maart 1703	743
April 1703	785
Bijlagen	
Bijlage 1 De heen- en terugreis	803
Bijlage 2 Overzicht van audiënties	806
De paus	806
De kardinalen	806
De curieambtenaren	812
Bijlage 3 Voor en tegen Codde	813
Afkortingen	835
Bronvermelding	837
1 Archieven	837
1.1 HUA: Het Utrechts Archief	838
1.2 SAA: Stadsarchief gemeente Amsterdam	838
1.3 PAA: Parochiearchief oud-katholieke parochie Amsterdam	838
2 Geraadpleegde literatuur	838
Verantwoording afbeeldingen	860
Personenregister	861

EERSTE DEEL

Codde en zijn reis naar Rome

I Inleiding

In september 1700 vertrok Petrus Codde (1648-1710), aartsbisschop van Sebaste en apostolisch vicaris van de katholieken in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, naar Rome. Hij was namens paus Innocentius XII (1615-1700) door de Congregatie *De Propaganda Fide* uitgenodigd om bij de graven van de apostelen Petrus en Paulus te komen bidden en het afgekondigde Heilige Jaar 1700 mee te vieren. Ook Coddes voorgangers Philippus Rovenius (1573-1651) en Joannes Baptista van Neercassel (1626-1686) hadden in hun tijd die reis ondernomen. Zij waren daartoe genoodzaakt geweest door de moeilijkheden en soms regelrechte tegenwerking die zij van de kant van reguliere geestelijken tegen hun beleid en tegen de seculiere geestelijken ondervonden en die de eensgezinde wederopbouw van de katholieke kerk in de nog jonge Republiek bemoeilijkten.

Ook Codde kreeg van meet af aan met deze oppositie te maken. Die nam onder zijn bewind zelfs zulke vormen aan, dat hij dringend werd uitgenodigd om naar Rome te komen. Codde vermoedde dat hij er niet zoals zijn directe voorganger in zou slagen om zich helemaal vrij te pleiten en stelde zijn vertrek aanvankelijk een tijdlang uit. En voordat hij in september 1700 in gezelschap van geestelijken, dienstknechten en nog wat relaties alsnog de reis naar de Eeuwige Stad aanvaardde, benoemde hij vier van zijn meest vertrouwde geestelijken tot provicarissen, bestuurders van de kerk tijdens zijn afwezigheid. Vanwege het oorlogsgevaar – de Spaanse troon werd na de dood van de kinderloze koning Carlos II (1661-1700) door verschillende partijen opgeëist; het conflict vormde de aanleiding tot de zogenaamde Spaanse Successieoorlog (1701-1713) – reisde men door de Duitse landen en Oostenrijk naar Italië. Na een reis van ruim twee maanden bereikte het gezelschap in december 1700 de Eeuwige Stad. Daar was paus Innocentius XII inmiddels overleden en opgevolgd door kardinaal Giovanni Francesco Albani (1649-1721), die de naam Clemens XI had aangenomen.

Codde had verwacht dat hij slechts enkele maanden in Rome hoefde te verblijven om zijn zaak tot een zo goed mogelijk einde te brengen. Hij werd in die verwachting teleurgesteld, want zijn verblijf in de Stad duurde uiteindelijk meer dan twee jaar. Pas na inmenging van de Staten van Holland en Westvriesland kreeg hij in maart 1703 toestemming om naar huis terug te keren. Succesvol was Codde evenmin. Tijdens zijn verblijf in Rome vernam hij in de zomer van 1702 uit brieven uit de Republiek, dat hij enkele maanden eerder was geschorst. De door Rome benoemde vervanger van Codde, Theodorus de Cock (1650-1720), ondervond zo veel weerstand van geestelijken en leken in de Republiek en van de Staten

van Holland die Codde bleven steunen, dat hij zijn functie niet kon uitoefenen.

De verdeeldheid tussen voor- en tegenstanders van Codde werd versterkt toen hij in 1704 door Rome definitief werd afgezet, en het werd een werkelijke splitsing van de katholieke kerk in de Republiek toen de partijen geen duurzaam compromis konden vinden waarmee hun tegenstellingen werden overbrugd. Diegenen die de maatregelen van Rome tegen Codde afwezen en zich op de traditionele rechten van de Kerk van Utrecht beriepen, gingen verder als de Rooms-Katholieke Kerk van de bisschoppelijke Cleresie, kortweg: de Cleresie. In die naam komt tot uitdrukking dat men zich als deel van de Rooms-Katholieke Kerk bleef beschouwen. Men koesterde de hoop dat het conflict tussen Utrecht en Rome ooit uit de weg geruimd zou worden. Met de naam ‘bisschoppelijke Cleresie’ gaf men aan, dat men de status van missiegebied waarmee Rome de Utrechtse kerkprovincie haar traditionele rechten ontnam, afwees. Men wilde vasthouden aan de oude, voorreformatorische kerkelijke structuur met diakenen, priesters en bisschoppen. Die oude structuur kreeg opnieuw gestalte toen men in 1723, ruim tien jaar na het overlijden van Codde, een van zijn metgezellen op de reis naar Rome, Cornelis Steenhoven (1662-1725), tot aartsbisschop van Utrecht koos en liet wijden – zonder toestemming van Rome, maar met oogluikende steun van de wereldlijke overheid. Later in de achttiende eeuw benoemde de Cleresie ook bisschoppen voor de oude zetels van Haarlem en Deventer, zodat de bisschoppelijke opvolging geldig kon worden doorgegeven. De andere groep katholieken werd gevormd door diegenen die zich bij de Romeinse maatregelen tegen Codde neerlegden. Zij gingen verder als de Rooms-Katholieke Kerk van de Hollandse Zending of Missie. Deze werd door de *Propaganda Fide* te Rome via de internuntius in Brussel, de nuntius te Keulen en aartspriesters in de Republiek bestuurd en zou in 1853 een nieuwe bisschoppelijke organisatie krijgen.

Coddes reis naar Rome en zijn verblijf aldaar – in het vervolg samen aangeduid als Coddes Romereis – vormen een cruciale periode, niet alleen in zijn persoonlijke leven, maar ook in de geschiedenis van de katholieke kerk in de Republiek. Codde moest zich in Rome verdedigen tegen beschuldigingen die in de Republiek en in Rome tegen hem werden ingebracht. Zijn schorsing bewijst dat hij daar niet voldoende in slaagde. De reeds bestaande verdeeldheid leidde tot een splitsing onder de katholieken en uiteindelijk tot twee gescheiden katholieke kerkgenootschappen in één land.

Met deze publicatie wordt voor het eerst een Nederlandse vertaling gegeven van de complete dagboeken die Codde en zijn metgezellen van hun reis naar Rome en hun verblijf aldaar bijhielden. Aspecten van de Romereis worden aan de orde gesteld in thematische hoofdstukken die aan de eigenlijke vertaling vooraf gaan.

Om de achtergronden van en de aanleiding tot Coddes Romereis te schetsen, wordt in dit eerste hoofdstuk allereerst de situatie van de katholieken in de Republiek gedurende de zeventiende eeuw geschetst op basis van de bestaande literatuur (1.1). Daarna volgt een korte beschrijving van de levensloop van Codde tot aan zijn benoeming als apostolisch vicaris in 1688 (1.2) en van de oppositie waarmee hij in